

Некалькі слоў ад аўтара.....	5
Нарыс Паўночнае Беларусі.....	7
Шляхціц Завальня.....	19
Апавяданне першае.....	27
Пра чарнакніжніка і пра цмока, што вылупіўся з яйка, знесенага пеўнем.....	29
Апавяданне другое.....	53
Зухаватыя ўчынкi.....	55
Апавяданне трэцяе.....	73
Вужачая Карона.....	75
Апавяданне чацвёртае.....	83
Ваўкалак.....	89
Успамiны пра наведванне роднага краю.....	101
Полацак.....	107
Рыбак Родзька.....	113
Кавалёва Дўгiня.....	126
Апавяданне пятае.....	131
Радзiмы знак на вуснах.....	133
Сляпы Францiшак.....	144
Апавяданне шостае.....	149
Плачка.....	151
Сын Буры.....	163
Бура.....	167
Арганiсты з Расонаў.....	174
Апавяданне сёмае.....	177
Вогненныя Духi.....	179

Куця.....	197
Думкі самотніка	200
Госці ў хаце Завальні	205
Твардоўскі і вучань	207
Апавяданне восьмае	211
Белая Сарока	212
Апавяданне дзвятае.....	227
Пакутны Дух	229
Вечар перад Новым годам	235
Апавяданне дзясятае.....	239
Валасы, якія крычаць на галаве.....	241
Цыган Базыль	262
Апавяданне адзінаццатае.....	269
Жабер-трава	271
Яснасьць на небе.....	278
Таварыш у падарожжы.....	280
Рада.....	289
Падарожныя	293
Апавяданне дванаццатае	295
Стагадовы стары і Чорны Госць	297
Апавяданне трынаццатае	309
Чараўнік ад прыроды і кот Варгін.....	311
Апавяданне чатырнаццатае	325
Дзіўны кій.....	326
Гаспадарчыя клопаты	334
Арганісты Андрэй.....	336
Ад'езд	339
Каментары	342

ЯН БАРШЧЭУСКІ

ПЕРАКЛАД З ПОЛЬСКАЙ
МІКОЛЫ ХАЎСТОВІЧА

ІЛЮСТРАЦЫІ
ЛІЗАБЕТЫ
ЛЯНКЕВІЧ

ШЛЯХЦІЦ ЗАВАЛЬЦА

АБО
БЕЛАРУСКІХ
ФАНАТАКІХ
АТАВЯДАКІХ

ПАПУРЫ
Мінск

НЕКАЛЬКІ СЛОЎ АД АЎТАРА

Сярод беларускага люду захоўваюцца яшчэ і цяпер асобныя паданні даўніх часоў, якія, пераходзячы з вуснаў у вусны, зрабіліся такія ж цьмяныя, як і міфалогія старажытных народаў. Жыхары гэтага краю, а менавіта Полацкага, Невельскага і Себежскага паветаў, спрадвеку знаючы пакуты, зусім змяніліся характарам; на іх тварах заўсёды адбіты нейкі смутак і змрочная задумлівасць. У іх фантазіях увесь час снуюць незвычайныя духі, якія, аднак, служачь злым панам, чараўнікам і ўсім іхнім непрыяцелям.

Я нарадзіўся там і вырас, іхнія скаргі і журботныя апавяданні, як гоман дзікіх лясоў, навявалі на мяне заўсёды змрочныя думкі і з дзяцінства былі маёй адзінай марай.

Асобныя з гэтых родных успамінаў я прыгадаў у баладах; гэта быў мой самотны напеў. Балады былі пачаткам таго, пра што я меў намер сказаць падрабязней. Гэта ў чалавечай натуре — ад песні пераходзім да апавядання пра тое, што нас найбольш займае. Павінны выйсці адзін за адным шэсць¹ томікаў гэтых аповесцяў, якія малююць пераважна мясціны Паўночнае Беларусі, бо гэты куток зямлі заўсёды выклікае ў мяне наймілейшы ўспамін.

Я не пераймаю формаў, якія ўжывалі пісьменнікі англійскія, нямецкія або французскія; лічу, што чужаземны строй не будзе пасаваць жыхарам Беларусі, бо не ўласціва

ім балбатлівасць іншых народаў. Узяў я форму з самое прыроды. Сірата штодзённа наракае на сваю нядолю, апавядае пра розныя пакуты, якія ён мусіў зазнаць на гэтым свеце, і ўсе яго скаргі на працягу ўсяго жыцця зліваюцца ў адну аповесць, хоць ён і не думаў сёння пра тое, што будзе апавядаць заўтра.

*Пецярбург,
1844, 8 верасня*

Ян Баршчэўскі

НАРЫС ПАЎНОЧНАЕ БЕЛАРУСІ

Той, хто падарожнічае з поўначы ў бок Беларусі, бачыць перад сабою велізарныя вёскі накшталт мястэчак, белыя мураваныя цэрквы і камяніцы двароў*, шырокія засеяныя палі, сям-там невялічкія хваёвыя бары або бярозавыя гаі, чуе няраз працяглы і гучны спеў селяніна, які далёка, наколькі сягае вока, разносіцца па палях або пералятае горы і даліны з мелодыяй пастухоўскага ражка. У нядзелю, калі сонца набліжаецца да захаду, сустракае ён вясковых дзяўчат у святочных паркалёвых, а часам і ў ядвабных сарафанах у атачэнні юнакоў-залётнікаў; водзяць яны карагоды, спяваючы народныя песні, а старыя, седзячы на прызбах, разважаюць пра мінулыя і сённяшнія часы...

Аднак калі ён набліжаецца да межаў Себежа і Невеля, то бачыць перад сабою разлеглыя цёмныя бары, якія, быццам хмары, навісаюць на даляглядзе, паміж лясоў — саламяныя стрэхі бедных жыхароў; дзе-нідзе ягоны позірк сустракае вытырклы паміж хвоямі жалезны крыж пакрытае мохам каплічкі, перад дзвярыма якой на двух хваёвых слупах вісяць або два, або тры званы; навокал раскіданы магільныя крыжы і камяні. Рэдка натрапіш там на прыстойна збудаваны панскі дом; няшмат і касцёлаў такіх,

* Гэтак тамтэйшы люд называе мураваныя дамы маэнткаў. (Тут і далей — заўвагі Яна Баршчэўскага.)

НАРЫС ПАЎНОЧНАЕ БЕЛАРУСІ

Той, хто падарожнічае з поўначы ў бок Беларусі, бачыць перад сабою велізарныя вёскі накшталт мястэчак, белыя мураваныя цэрквы і камяніцы двароў*, шырокія засеяныя палі, сям-там невялічкія хваёвыя бары або бярозавыя гаі, чуе няраз працяглы і гучны спеў селяніна, які далёка, наколькі сягае вока, разносіцца па палях або пералятае горы і даліны з мелодыяй пастухоўскага ражка. У нядзелю, калі сонца набліжаецца да захаду, сустракае ён вясковых дзяўчат у святочных паркалёвых, а часам і ў ядвабных сарафанах у атачэнні юнакоў-залётнікаў; водзяць яны карагоды, спяваючы народныя песні, а старыя, седзячы на прызбах, разважаюць пра мінулыя і сённяшнія часы...

Аднак калі ён набліжаецца да межаў Себежа і Невеля, то бачыць перад сабою разлеглыя цёмныя бары, якія, быццам хмары, навісаюць на даляглядзе, паміж лясоў — саламяныя стрэхі бедных жыхароў; дзе-нідзе ягоны позірк сустракае вытырклы паміж хвоямі жалезны крыж пакрытае мохам каплічкі, перад дзвярыма якой на двух хваёвых слупах вісяць або два, або тры званы; навокал раскіданы магільныя крыжы і камяні. Рэдка натрапіш там на прыстойна збудаваны панскі дом; няшмат і касцёлаў такіх,

* Гэтак тамтэйшы люд называе мураваныя дамы маэнткаў. (Тут і далей — заўвагі Яна Баршчэўскага.)

дзе можна было б бачыць густ архітэктара або выдаткі багатага фундатара; і гэты выгляд зямлі, змрочны і дзікі, пачынаючыся ад рэчкі Ловаць, сягае да берагоў Дзвіны, дзе канчаюцца Палата і Дрыса.

На ўсім гэтым абшары вузкія камяністыя дарогі, пераразаючы гарыстыя мясціны і мінаючы дзікія берагі азёраў, хаваюцца ў барах. У бедных вёсках у святочныя і будзённыя дні заўсёды пануе нейкая панурая цішыня; рэдка адгукнецца песня жняца або ратая, і па гэтым спеве можна лёгка зразумець яго заклапочаныя думкі, бо няўрод часта ашуквае тут надзеі працавітага земляроба...

У гэтых краях прайшлі дзіцячыя мае гады. Тут я пасля таго, як разлучыўся з маладымі сваімі таварышамі па Полацкай акадэміі¹, не могучы мець пры сабе іншых кніг, апрача некалькіх лацінскіх і грэцкіх класікаў, блукаў у прыемных марях дзе-небудзь у цёмным бары або па бязлюдным беразе возера; любіў чытаць у кнізе прыроды, калі вечаровай парою адкрыецца старонка, на якой мільёнамі зіхоткіх угары зорак напісана Божая Усемагутнасць. На зямлі, пакрытай безліччу раслін і жывёл, я чытаў пра Міласэрнасць і Волю Творцы. Гэтая кніга прыроды вучыла мяне сапраўднай паэзіі, сапраўдным пачуццям лепей, чым сённяшнія гаваркія крытыкі, якія чужыя пачуцці і розныя здольнасці, дадзеныя чалавеку ад Бога, хочучь, быццам фрак, перашыць на сваю фігуру.

Апавяданні старых пра розныя здарэнні ў іх народных аповесцях, якія перайшлі з вуснаў у вусны са старадаўніх часоў, былі для мяне гісторыяй гэтае зямлі, характару і пачуццяў беларусаў.

Пасля таго як лёс закінуў мяне ў далёкія мясціны, як жа часта самотныя думкі мае з берагоў Нявы вяртаюцца ў гэты край, дзе прайшлі лепшыя гады майго жыцця,

дзе столькі мілых успамінаў малюе мне памяць! Успамінаю недалёкія ад Невеля ваколіцы Рабшчызны², дзе прырода ўзняла высокія горы, быццам паверхі велізарных гмахаў, якія стагоддзі пакрылі ценем лясоў, а іншыя ззяюць залатым пяском на пагодлівым сонцы. Якія там разнастайныя краявіды, якія цудоўныя малюнкi! Калі хто, вандруючы па гэтым краі, узышоў на вяршыню Пачаноўскае гары³ і глядзеў на дзікія ваколіцы, што ляжаць навокал, дык бачыў, як азёры тут і там, нібы люстэркі, адбываюць дзённы прамень, а над іх берагамі дрэмлюць густыя лясы, як дзе-нідзе па схілах чарнеюць бедныя сялянскія хаціны; але не ўбачыш тут нідзе ні гарадскіх муроў, ні вежаў старога замка. Там чалавек забывае пра свет. Не гучаць там спрэчкі французскае палаты ў справе Егіпта і Турцыі⁴, не чуваць там пра англійскі парламент⁵, пра вайну з кітайцамі⁶, не гамоняць там ні пра чыгункі⁷, ні пра дзівосную вынаходку Дагера⁸. І толькі голас пастушка, стрэл паляўнічага ў лесе або вецер, што гойсае ў вяршалінах пушчы, парушаюць на хвіліну цішыню ваколіцы...

Бліжэй да Полацка возера Нешчарда на некалькі міль⁹ залівае абшар, падмывае хвалямі ўзбярэжныя пясчаныя горы, на поўдзень — шырокія паплавы, усеяныя купамі лазняку; сям-там рэчкі, бегучы здалёк сярод чароту, хавваюцца ў разліве азёрнае вады. Там вясна — рай; самыя розныя птушкі, здаецца, збіраюцца з усіх канцоў свету; тысячы розных меладычных, дзікіх і чуллівых галасоў адгукваюцца над вадой па лугах і лясах: энк зязюлі, пошчак салаўёў, голас бугая ў чароце, рэзкія крыкі качак... Гэтая дзівосная суладнасць і гэты канцэрт прыроды пераносілі мае ўяўленні ў нейкі чарадзейны край.

І цяпер гэтыя мясціны, дзе ў маленстве я бачыў столькі цудаў прыроды, гэтыя гаі, гэтыя зялёныя берагі Нешчарды